

Reîsü'l-Kurrâ Abdurrahman Gürses Hoca'nın Kur'ân-ı Kerîm Kırâati Notasyonu ve Makamsal Analizi

Reisu'l-Qurra Abdurrahman Gurses' Notation of the Noble Qur'an and Maqamical Analysis

Esra Yılmaz

Öğr. Gör. Dr., İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

PhD Lecturer, Istanbul University, Faculty of Theology, Department of Qur'anic Recitation, Istanbul, Türkiye

esrayilmaz79@istanbul.edu.tr | <https://orcid.org/0000-0001-6824-4317>

Article Type / Makale Tipi
Research Article / Araştırma Makalesi

DOI: <https://doi.org/10.31591/istem.1279314>

Article Information / Makale Bilgisi
Received / Geliş Tarihi: 07.04.2023
Accepted / Kabul Tarihi: 16.06.2023
Published / Yayın Tarihi: 30.06.2023

Cite as / Atıf: Yılmaz, Esra. "Reîsü'l-Kurrâ Abdurrahman Gürses Hoca'nın Kur'ân-ı Kerîm Kırâati Notasyonu ve Makamsal Analizi". *İstem* 41 (2023), 55-78.

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Copyright / Telif Hakkı: "This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0) / Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari- 4.0 (CC BY-NC 4.0) Uluslar arası Lisansı altında lisanslanmıştır."

Reisü'l-Kurrâ Abdurrahman Gürses Hoca'nın Kur'ân-ı Kerîm Kırâati Notasyonu ve Makamsal Analizi

Öz

Kur'an-ı Kerim, düz yazı olmasına rağmen, içindeki tecvid kurallarını kapsayan bir yapıya sahiptir ve doğal müzik öğelerini içerir. Doğru şekilde okunduğunda, anlamını anlamadan bile duygusal tepkiler uyandırabilir. Dokunaklı, hüzünlendirici ve ilham verici etkiler yaratabilir. Hz. Muhammed'in Kur'an'ı güzel ve melodik bir şekilde okumanın övgüsü üzerine, Müslümanlar yüzyıllardır Kur'an'ı güzel bir ses ve melodiyle öğrenmeye, öğretmeye ve okumaya büyük önem vermişlerdir. Bu bağlamda, Müslümanlar sesleriyle Kur'an'ı süslemek için çaba göstermişlerdir, çünkü güzel bir ses, Kur'an'ın güzelliğini artırır. Sesin güzelliği, Kur'an'ın süsüdür, çünkü her şeyin kendine özgü bir süsü vardır. Bu nedenle, Müslümanlar, Hadis'ten ilham alarak Kur'an'ı en güzel şekilde okumak için gayret göstermişlerdir: "Kur'an'ı seslerinize süsleyiniz, çünkü güzel ses, Kur'an'ın güzelliğini artırır. Her güzel şeyin kendine özgü bir süsü vardır ve Kur'an'ın süsü de güzel bir sestir."

Bu çalışma, Kur'an'ı güzel bir ses ve uygun bir melodiyle okumanın prensiplerine ve hayatını Kur'an tilavetine adanmış Reisü'l-Kurrâ Hafız Abdurrahman Gürses Hoca'nın yaşamı ve katkılarını odaklanmaktadır. Ayrıca, araştırmamız, daha önce keşfedilmemiş Uşşak makamında Gürses'in Hac Suresi'nin 26-37. ayetlerini okumasını içermektedir. Tilavet, Mus nota yazılımı kullanılarak müzikal nota haline getirilmiş ve makamsal bir analiz yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Kırâat, Abdurrahman Gürses, Mûsikî, Makam.

Reisu'l-Qurra Abdurrahman Gurses' Notation of the Noble Qur'an and Maqamical Analysis

Abstract

The Noble Qur'an, despite being in prose, possesses a structure that encompasses the rules of Tajweed (the art of reciting the Qur'an) and incorporates natural music. When recited correctly, it evokes emotions, such as touching, saddening, and inspiring, even without understanding its meaning. Due to the commendation of reciting the Qur'an beautifully and melodiously by Prophet Muhammad, Muslims have attached great importance to learning, teaching, and reciting the Qur'an with a beautiful voice and melody for centuries. In this context, Muslims have endeavored to adorn the Qur'an with their voices, as a beautiful voice enhances the beauty of the Qur'an. The beauty of voice is the ornament of the Qur'an, as everything has its own ornamentation. Thus, Muslims have strived to recite the Qur'an in the most beautiful manner, inspired by the Hadith: 'Adorn the Qur'an with your voices, for a beautiful voice enhances the beauty of the Qur'an. Every beautiful thing has its own ornamentation, and the ornamentation of the Qur'an is a beautiful voice.'

This study focuses on the principles of reciting the Qur'an with a beautiful voice and proper melody, as well as the life and contributions of Reisü'l-Kurrâ (the leader of Qur'an reciters) Hafız Abdurrahman Gürses Hoca, who devoted his life to the science of Qur'anic recitation. Additionally, our research includes Gürses' recitation of verses 26-37 from Surah Al-Hajj in the previously unexplored Ushshak maqam (musical mode). The recitation has been transcribed into musical notation using the Mus notation software, and a modal analysis has been conducted.

Keywords: Qur'an, Qira'at, Abdurrahman Gurses, Music, Maqam.

Giriş

Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Allah'ın kullarına hitabıdır. Son ilahi dinin kitabı olan Kur'ân hem edebi hem de mucizevi bir Allah kelâmıdır. İngiliz başvekil Bertram Thomas'ın Prof. Roland Huret tarafından "Les Arabes" adıyla Fransızcaya tercüme edilen eserde yazar Kur'ân'a olan hayranlığını şöyle ifade etmektedir:

"Kur'ân büyük bir kudreti olan ve Allah'ın sesinin kıymetini haiz bulunan bir

lisanla yazılmıştır ve edebi üslûbu da insanı vecde getiren bir güzelliكتedir.”¹

Kur'ân Hz. Allah'ın sesi olması sebebiyle kıymetlidir. Ayrıca Kur'ân dil, belâgat, üslup ve anlam ilişkisi bakımından mükemmel olması açısından nazil olduğu dönemdeki Arap dilinin zirvesindeki edebiyatçıları kendisine hayran bırakmıştır.² Sadece ilk dönemlere has olmayan, bugün de aynı tesiri süren bu durumla alakalı olarak araştırmacılar şöyle demişlerdir:

"Kur'ân, kelimeler olarak, temel prensipleri, görüşleri, fikir ve metodları içermesine rağmen, onun asıl eşsiz etkisi, insan fıtrati, insan kalbi üzerindeki telkini sahasındadır. Onun bu konudaki galibiyet ve hâkimiyeti gerçekten karşı durulmaz kahir bir galibiyettir.”³

Kur'ân'ın içeriğinde bulunan sanatsal güzellikler, ruhlara tesir etmeye, imanları artırmaya hizmet etmektedir. Dolayısıyla bu denli tesir gücü olan Kur'ân elfâzını güzel ses, eda ve makamla okumanın etkileme oranı daha da yüksek olacaktır. Öncelikle bu etki Kur'ân'ın Allah kelâmı olması sebebiyledir. Sonrasında ise mûsikî ve ses güzelliğiyle birleşen Kelâmullah derin duygular yaşatır. Bu öyle bir etki gücüdür ki okunan tilâvetin anlamı bilinmeden bile ruhlara tesir etmektedir. Bu konuda Fransız şarkiyatçı Regis Blachere (1900-1973) "Arapça bilmeyen bir Avrupalı bile bazı sûrelerin tilâvetinden mütehasıs olduğunu" ifade etmektedir.⁴

Bu durumun en güzel örnekleri Hz. Ömer ve Velid b. Muğire'dir. Hz. Ömer, Hz. Peygamber'i öldürmeye giderken yolda Nuaym b. Abdullah ile karşılaşır. Ömer, kız kardeşinin ve eniştesinin de Müslüman olduğunu öğrenmesi üzerine yolunu değiştirerek kız kardeşinin evine gider. Orada Kur'ân sesini işten Hz. Ömer, etkilenerek Müslüman olur. II. Uluslararası Kırâat Sempozyumu'nda oturum başkanı Dr. Eymen Rüşdî Süveyd konuya ilişkin şunları söylemiştir:

"Bunların izdüşümünü, Hz. Ömer'in Tâ-Hâ Sûresi'nin baş tarafını dinlediği vakit teslim olmasında görüyoruz ki o, manaya değil nazma vurulmuştu.”⁵

Velid b. Muğire ise Kur'ân'ı dinlediğinde kalbi incilir, yumuşar lakin Ebu Cehil tarafından uyarılarak halka İslam aleyhine seslenmesi istenir. O da bir müddet düşündükten sonra âyetlerin sihir olduğu yönünde açıklamasını yapar. Bunun üzerine Müddessir sûresi 18-24. âyetler nazil olur:⁶

"O, düşündü taşındı, ölçtü biçti. Kahrolası, ne biçim ölçtü biçti! Sonra kahrolası ne biçim ölçtü biçti! Sonra baktı. Sonra kaşlarını çattı, suratını astı. En sonunda sırtını dönüp gitti ve kibrine yenildi. 'Bu' dedi, 'Olsa olsa eskilerden nakledilmiş bir

¹ İsmail Hami Danişment, *Garp İlminin Kur'ân-ı Kerîm Hayranlığı* (İstanbul: Dergâh Yay. 3. Baskı, 1978), 57.

² Abdullah Emin Çimen, "Kur'ân'da Ritmik Yapı: Fasıla ve Üslup Açısından Bir Deneme", *Dini Araştırmalar Dergisi* 27 (2007), 189.

³ Abdülmecit Okçu, "Kur'ân'ın Lafız-Mana ve Kıraat Yönünden İcazı/Eşsizliği", *EKEV Akademi Dergisi* 3/2 (2001), 74.

⁴ M. Tayyip Okıç, *Kur'ân-ı Kerîm'in Üslûb ve Kıraati* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1963), 1.

⁵ Necdet Çağıl, "Kur'ân Kıraatinde Mûsikî: Ses Uyumu, Ezgilendirme/Teğannî ve Kıraatlerde Fonoloji/Ses-Anlam İlişkisi", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27 (2012), 285.

⁶ Seyyid Kutup, *Kur'ân'da Edebî Tasvir*, çev. Kamil M. Çetiner (İstanbul: Arslan Yayınları, 1997), 20-28.

sihirdir.”⁷

Velid b. Muğire Kur’ân âyetlerinden etkilenmiş olsa da kibrine yenilerek halkına Kelâmullah’ın sihir olduğunu beyan etmiştir.

Vahyin indiği dönemlerde inanmayan kişiler Kur’ân’ın eşsiz ahengini duyup kapılmamak için Kur’ân okunurken sabote ediyorlardı. Fussilet Sûresi 26. âyette müşriklerin bu tavrı, “*Şu Kur’ân’ı okurken dinlemeyin, ona karşı şamata, gürültü yapın, böylelikle duyulmasını engeller ve üstün gelirsiniz.*” şeklinde ifade edilmiştir.⁸

Kur’ân eşsiz fonetiği sebebiyle insanı manevi açıdan etkilemektedir. Kur’ân, içerisinde barındırdığı tecvid kaidelerine uyarak güzel ses ve makam ile okunduğu vakit bu etki çok daha yüksek olacaktır. Anlamına uygun makamlar ile tilâvet edilirken müjdeleyici âyetlerde haf-dı savt (sesi yükseltme) ile hüznü ve azap içeren temalarda ref-i savt (sesi alçaltma) yaparak temsili bir okuma⁹ ile hem inananların hem de inanmayanların vicdanlarında derin tesirler bırakacaktır.

Muhammed Hamidullah hoca konu ile alâkalı olarak *Aziz Kur’ân* isimli Kur’ân tercümesinde, Kur’ân’ın bir gayri müslim mûsikîşinâsta yarattığı derin etkiyi bizzat müşahede etmiş ve yaşadığı tecrübesini şöyle dile getirmiştir:

“Her ülkeden Müslümanlar, Kur’ân’ı tecvid (bir çeşit mûsikî dalı) ile okuma sanatı konusunda sayısız eser vermiştir. Bu gerçeği, kaydedilmiş kasetlerden ve mûsikî notalamasından anlamak mümkündür. Bu konuyu Mercier, Batı’da denedi. Ben bir mûsikî uzmanı olmadığım için bu konuda bir karar verecek durumda değilim. Fakat merhum Fransız müzisyen Abdullah Gilles Gilbert’in (ö. 1980’lere doğru) görüşünü özetleyebilirim. Ben onu ilk defa İstanbul’da üniversitede çalıştığım sırada tanıdım. O, turist olarak geldiği (Türkiye’de) zaman zaman Kur’ân tilâvet edilen kimi toplantılara katıldı. Okunan metnin bir şiir değil de düzyazı olduğunu öğrendiğinde öylesine heyecanlanıp etkilenmişti ki sonunda Müslüman olmuştu. Bana diyordu ki: ‘Dünyanın bütün dillerinde şiirde ritim mevcuttur; hiçbir yerde düz yazıda ritim görülmemektedir. Kur’ân bunun tek istisnasıdır; öyle ki Kur’ân okunurken ondan yalnızca bir harf bile çıkarılacak olursa bu tıpkı bir şiir dizesinde yapıldığında olduğu gibi kulak tırmalayıcı olur.’ Çok anlamasam da ona hayran kalmıştım. O, bir gün üniversitede beni ziyarete geldi. Oldukça üzüntülü ve sinirliydi. Bana ‘Atalarımızın Kur’ân’ın kimi bölümlerini kaybettiklerini düşünüyorum!’ dedi. Ben, ‘Nasıl olur?’ diye sorduğumda cevaben şöyle dedi: ‘110. sûrenin 2. ayetini şöyle okuyorlar: (yedhulüne fî dîni’l-lâhi efvâcâ) böyle bir okuma müzikalite açısından imkânsız! Allah’ın sözü böyle olamaz. Bana bir şeyler eksikmiş gibi geliyor.’ Ben de dedim ki: ‘Hayır, bu böyle okunmaz, bunu şöyle okumak lazım: (yedhulüne fî dîni’l-lâhi efvâcen fesebbih). Böylece *efvâcânın* sonunda değil, *feseb-*

⁷ *Kur’ân Yolu Tefsiri* (Erişim: 02 Ocak 2023), el-Müddessir 74/18-24.

⁸ Mehmet Ali Sarı, *Kur’ân Tilâvetinde Türk Tavrı ve Merhum Temsilcileri* (İstanbul: Mihrabad Yayınları, 2021), 26.

⁹ Hayrunnisa Nefes, *Kur’ân Tilâvetinde Temsili Okuma* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 7.

bihin sonunda duraklama yapılmalıdır. Bu şekilde bir nefes almak için duraklama yapıldıktan sonra yeniden (fesebbih bihamdi Rabbike) diye okumaya başlanır.' Gilbert, büsbütün hayrete kapılıp dedi ki: 'Ya! Gerçekten öyle mi? Hakikaten senin okuduğun gibiyse işte o zaman tamam oldu; şimdi inancımı tazeliyorum!' (Hemen hatırlatalım ki müzikalite hiç göz önünde bulundurulmasa bile 'efvâcâ' kelimesi üzerinde duraklama yapılmaz çünkü cümle eksik kalır; şartın cevabı olan 'fesebbih' cümlede yer almamış olur. Bu nedenle ancak 'fesebbih den sonra duraklama yapılmalıdır.)"¹⁰

Kur'ân okurken dikkat edilmesi gereken bazı kurallar vardır. Bunlara genel olarak tecvid kuralları denir. Tecvid sözlükte "güzel ve iyi yapmak" anlamlarında kullanılmaktadır. Her harfin hakkını ve müstehakkını vermek olarak ifade edilen tecvid kâideleri oldukça önem arz eder.¹¹ İbnü'l Cezerî'nin "Mukaddime" adlı eserinde Kur'ân'ı tecvid ile tilâvet etmenin hükmünü şöyle açıklamaktadır:

"Kur'ân'ı tecvid ile okumak lazım ve vâciptir. Kim Kur'ân'ı gelişi güzel okursa günaha girer. Çünkü Allah Kur'ân'ı tecvidle indirdi ve bize kadar da Kur'ân tecvidle okunarak geldi."¹²

Tecvid kâideleri Kur'ân tilâveti için hem gerekliliktir hem de tilâvete güzellik katar. Bu bağlamda Kur'ân okurken yapılan makamların tecvid kâidelerini bozmaması gerekmektedir. Kur'ân'ı tecvid kurallarının sınırları içerisinde ve uygun makamlar kullanılarak tilâvet edilmesi gerekir.

1. Kur'ân-ı Kerîm'i Makam ile Kırâat Etmek

Kur'ân-ı Kerîm son ilahi din olan İslam'ın mucizevi bir kitabıdır. Onun kırâati esasında ruhlar derinden etkilenir. Güzel ses ve seda ile okunan Kur'ân huşû ile manevi yolculuğa sevk eder. İlahi ayetler, kâidesine uygun ve makam ile okunduğu vakit ilahi nağmelere dönüşür. Zümer sûresi 23. Âyette Allah şöyle buyurmuştur:

اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَابًا يَتَقَشَّرُ مِنْهُ جُلُودٌ لِّدِينٍ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ ذَٰلِكَ هُدَىٰ اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُضَلِّ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ

"Allah, kendi içinde uyumlu, gerçekleri tekrar tekrar dile getiren bir kitap olarak sözlerin en güzelini indirdi. Rablerinden korkanların onun etkisiyle tüyleri ürperir, sonra yine Allah'ı anmaya yönelerek bedenleri ve kalpleri huzura kavuşur. İşte bu kitap, Allah'ın bir rehberi olup dilediği kimseyi onunla doğruya yönlendirir; ama Allah kimi şaşırtırsa artık ona doğru yolu gösterecek yoktur."¹³

Âyette geçen "mesâni" kelimesi "okunmaya ve dinlenmeye doyulmayan" anlamına gelmektedir.¹⁴ Zaten fonetiğinde güzellik var olan yüce Kur'ân'ı güzel bir

¹⁰ Muhammed Hamidullah, *Aziz Kur'ân*, çev. Abdülaziz Hatip-Mahmud Kanık (İstanbul: Beyan Yayınları, 2000), 76-77.

¹¹ Ahmet Madazlı, *Tecvid İlmî* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1994), 1.

¹² Muhammed b. Muhammed El-Cezerî, *Risâle-î Cezerî ve Tercemesi*, ter. Hüseyin Harputoğlu (İstanbul: Metinler Matbaacılık, 1983), 9-10.

¹³ *Kur'ân Yolu Tefsiri* (Erişim: 02 Ocak 2023), ez-Zümer 39/23.

¹⁴ Nurettin Başyigit, *Tilâvette Tertil ve Temsil Güzel Kur'ân Okuma Usulü* (Bursa: Emin Yayınları, 2013),

eda ve hoş bir seda ile tilâvet etmek onu dinleyenlerde tadına doyumayacak derecede manevi hisler yaşamalarına vesile olacaktır.

Kur'ân-ı Kerîm'i güzel bir ses ile okuma hakkında birçok hadis rivayet edilmiştir. Bu hadisler arasında en meşhur olanı, el-Bera b. Âzib (ra.) tarafından rivayet edilmiştir. Rasulullah (sav.) şöyle buyurmuştur:

“Kur'ân-ı seslerinize süsleyiniz. Çünkü güzel ses, Kur'ân'ın güzelliğini artırır. Sesin güzelliği Kur'ân'ın zinetidir. Her şeyin bir zineti vardır. Kur'ân'ın zineti de güzel sestir.”¹⁵

Bu sözlerin teşviki ile Müslümanlar Kur'ân kırâatlerine oldukça titiz davranmışlardır. Kur'ân'ı okumaya ve öğrenmeye önem verdikleri gibi Kur'ân kırâatini de en güzel ses ve seda ile okumaya gayret göstermişlerdir.

Medineli hadis âlimi olan Saîd b. Ebû Saîd'den, Rasulullah'nın (sav.) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

“Kur'ân-ı Kerîm'i ahenkle okumayan bizden değildir.”¹⁶

Burada bahsi geçen ahenk ya da teganni den kastedilen şunlardır:

- Sesi güzelleştirerek okumak
- Kur'ân lafızlarından başka hiçbir şeye ihtiyaç duymamak
- Kur'ân'ın lafızlarını tecvid ve tertîle riayet ederek sarîh şekilde okumak
- Kalbini tam olarak Allah'a vererek ve ondan korkarak okumak
- Hüzün hissetmek.¹⁷

Güzel sesiyle Kur'ân'ı tilâvet eden Sâlim Mevlâ Ebû Huzeyfe hakkında Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

“Ümmetimde böyle bir kimse bulduran Allah'a hamd olsun”¹⁸

Hadis rivayetiyle meşhur olan sahabe Berâe, Hz. Peygamber'in Kur'ân tilâvetini şöyle nakleder:

“Peygamber'i (sav.) bir yatsı namazında Tin ve Zeytûn Sûresi'ni okurken dinlemiştim. Hayatımda ondan daha güzel sesli birini dinlemedim.”¹⁹

H. Peygamber, güzel sesiyle kendisi Kur'ân okuduğu gibi sesi güzel olan sahabelerden de Kur'ân okuyanları dinliyor ve onları teşvik ediyordu.

H. Ebû Bekir'in kızı ve Hz. Peygamber'in hanımı olan Hz. Âişe'den rivayet edilmiştir ki:

“Rasûlullah (sav.) güzel sesiyle Kur'ân okuyan Ebû Mûsâ el-Eş'arî'yi överek 'Keşke bir görseydin. Dün gece senin kırâatini dinledim. Sana Âl-i Dâvud'a verilen

→

83.

¹⁵ Ebû Abdillâh Muhammed İbn İsmail el-Buhârî, *Sahih-i Buhârî ve Tercemesi*, çev. Mehmed Sofuoğlu (İstanbul: Ötügen Yayınları, 1989), 16/7417; Ebû Dâvud Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *Sünen-i Ebû Dâvud Terceme ve Şerhi*, çev. İ. Lütfi Çakan (İstanbul: Şamil Yayınevi, 1988), 5/444-452; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni, , *Sünen-i İbni Mâce Tercemesi ve Şerhi*, çev. Haydar Hatipoğlu (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1983), 4/127.

¹⁶ es-Sicistânî, *Sünen-i Ebû Dâvud Terceme ve Şerhi*, çev. İ. Lütfi Çakan, 5/446.

¹⁷ es-Sicistânî, *Sünen-i Ebû Dâvud Terceme ve Şerhi*, çev. İ. Lütfi Çakan, 5/447.

¹⁸ M. Tayyip Okıç, *Kur'ân-ı Kerîm'in Üslûb ve Kırâati* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1963), 17.

¹⁹ el-Buhârî, *Sahih-i Buhârî ve Tercemesi*, çev. Mehmed Sofuoğlu, 16/7418.

mizmarlardan (müzikal sestem) bir mizmar verilmiştir.' buyurmuştur."²⁰

Halifelik döneminde ise Hz. Ömer'in (ra.) lahn²¹ ile Kur'ân okumayı caiz gördüğü İbn Sa'd tarafından rivayet edilmiştir. "Hz. Ömer (ra.), bazen Ebû Mûsâ el-Eş'arî'ye '*Bize Rabbimizi hatırlat.*' der, o da teganni ile Kur'ân'ı tilâvet ederdi.²² Bir defasında Hz. Ömer Ebû Mûsâ'ya '*bizi Rabbimize teşvik et!*' deyince, o da Kur'ân okumuştur. Sonrasında cemaat namaz vakti geldiğini söyleyince halife, '*yoksa biz bir namazda değil miyiz?*' yanıtını vermiştir.²³ Bu durum Kur'ân'ı huşu ile dinlemenin de bir ibadet olduğuna işaret etmiştir.²⁴

Ünlü hadis âlimi ve hâfızı olan İbn Hacer Askalânî (ö. 1448), Kur'ân tilaveti ile alakalı görüşlerini iki beyitte şu şekilde özetlemiştir:

"Kur'ân'da teganni yap. Okurken sesini güzelleştir

Hüzünlü ve aşıkâre okuyup terennüm yap

El ve nefis zenginliğini isteyerek sırf ona sarıl

Dahi eskilerin kitaplarından müstağni ol."²⁵

Kur'ân-ı Kerîm çeşitli ilim dalları ile alakalıdır. Bunlardan biri de mûsikîdir. Kur'ân tecvid kaideleriyle²⁶ sade bir sesle okunabileceği gibi yine tecvid kaidelerini öncelemek suretiyle belirli bir makamın ses dizisi ele alınarak müzik unsurları ile de tilâvet edilebilmektedir. "Hak Dini Kur'ân Dili" adlı tefsir ile tanınan son devir din âlimlerinden Elmalılı Hamdi Yazır (1878-1942) Sebe' sûresi 10. âyeti tefsire ederken Kur'ân kırâati ile alakalı şöyle yazmıştır:

"Kur'ân okurken ses güzelleştirilsin, teganni edilsin. Ancak nazmı bozarak manayı unutturarak kuru ses takip eden fisk elhan ve nağmeleriyle değil, lafızların tecvidini fesahatini bozmayarak manasını belagatinin incelikleriyle duyurarak şuurulu bir hayat yaşatacak olan bir lahinle okunsun ki buna nebevide Lühûn-u Arab tabir olunmuştur. İşte bunun adı edâ ilminde tecviddir. Bu surette biz Kur'ân okurken Hazreti Dâvud'un mucizesini yaşamış oluruz. Nitekim Kur'ân'ı güzel okuyan hakkında 'Âli Dâvud'un mezamirinden bir mizmar verilmiştir' buyurmuştur. Hazreti Dâvud'un dağları teshîr eden, uçan kuşları durduran mucizesi de kuru bir ses oyunundan ibaret olan makamlar yapmak değil, ruhtan kopup Hudâ'ya arz olunan takdîsât ve tesbîhâtıdır."²⁷

Lübnanlı âlim olan Subhi es-Sâlih ((1926-1986) Kur'ân tilâvetini şu edebi cümlelerle ifade etmiştir:

²⁰ Zeynû'd-din Ahmed b. Ahmed b. Abdî'l-Latîfî'z-Zebîdî, *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercesmesi ve Şerhi*, çev. Kâmil Miras (Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1978), 11/243.

²¹ Abdurrahman Çetin, "Lahn", *TDV İslâmî Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/56-57.

²² İbn Sa'd Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, thk. Ali Muhammed Ömer (Kahire, 2001), 4/109.

²³ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, thk. Ali Muhammed Ömer, 4/ 109.

²⁴ Kenan Ayar, "Hz. Ömer'in Basra Valisi Ebû Mûsâ El-Eş'arî ile İlişkileri", *Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu 2* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlük Matbaası, 2018), 66.

²⁵ Ahmet Madazlı, *Kur'ân Okuma Âdâbı* (Kayseri: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001), 34.

²⁶ Münîf Çelebi, *Kur'ân Dili Alfabeti ve Okuma Kâideleri* (Ankara: Yeni Matbaa, 1952), 92-112.

²⁷ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili* (İstanbul: Nebioğlu Basımevi, 1960), 6/3948-49.

“Kur’ân’ın fasılları her türlü kayıttan bağımsız ve nazmı hiçbir sanata esir değildir. Kur’ân’ın sözleri kapalılıktan uzak, açık ve maksadını en güzel şekilde eksiksiz edâ eden bir üsluptadır. Elfaz yumuşaklık yahut sertlik, serinkanlılık veya coşkunculuk gösterir. Ondaki mûsikî ve fonetiğin havası, adeta fidanlıkları sulayan suyun akışı; gönülleri etkisi altına alan şiddetli rüzgârın esmesi gibidir.”²⁸

Son dönem Kur’ân âlimlerinden olan Ali Rıza Sağman, Kur’ân tilâvetinin makamla icra edilmesi ile alâkalı şöyle yazmıştır:

“Mûsikînin kendisi din karşısında hiç de korkulacak bir şey değildir. Neden korkulsun? Mûsikî ses ilminden ve sesleri terkip sanatından başka bir şey midir? Mûsikînin din karşısında gocunacak bir ciheti varsa o da onun suistimalinden ibarettir. İbadetin bile suistimali insan için felaket ve hüsrân kaynağı olmuyor mu? Binaenaleyh ifrata düşülmemek ve suistimal edilmemek şartıyla mûsikî tilâvetin ‘ecza-i mürekkibe’sindendir. Kur’ân’ı kendi ûlviyet ve hikmetine uygun az, uz, öz ve temiz nağmeler ile okumaya yalnız mezun değil bununla mükellefiz bile.

Bütün tarih boyunca âlem-i İslâm tilâvetçileri bu işi makamla, nağme ile yaparlar. Bununla beraber bazı kitaplarda ve birçok bilgisiz ağızlarda mûsikî düşünmanlığına dair ibareler görülmekte ve sözler işitilmektedir. Bu hâl, su içinde bulunmaktan bir an ayrılamamak zorunda olan balıkların suya husumet satmalarına benzer tenakuzlu gülünç bir ruhi hâlettir”²⁹

Sağman bu sözleriyle, hadislerde bizzat “mûsikî” kelimesi geçmemesine rağmen bu konunun anlam olarak yansıtıldığını beyan ederek Hz. Peygamber’in Kur’ân’ı makamla okunmasını emir ve tavsiye ettiğini beyan etmiştir.³⁰

Kur’ân tilâvetini, mûsikî ile okuma konusunu Fatih Çollak makalesinde şöyle maddelemiştir:

- 1- “Mûsikî nağmeleriyle Kur’ân’ın tilâvet edilmesi hakkındaki ihtilaflar köklü olmayıp, şekli ve lafzîdir. Bütün fıkıh bilginlerinin tecvide uymayan (med, kasr, mahreç, sıfat vs. kural ihlâli görülen) nağmelerle Kur’ân okumayı haram kabul ettiği âşikârdır. Tilâvet âdâb ve erkânının ihlâl edildiği, mûsikî kurallarının hâkim kılınıp tecvid kâidelerinin mahkûm edildiği bir tilâvete cevaz verilmemiştir.
- 2- Kur’ân güftesinin kendine has bestesinin tecvid olduğu ve bunun da asıl ve tabii bir Kur’ân mûsikîsini teşkil ettiği kesindir. Tecvidli Kur’ân katıksız ve doğal mûsikîli Kur’ân’dır.
- 3- Kur’ân’ın asıl mûsikîsindeki muhteşem ritim ve insicama sadık kalmak kayıt ve şartıyla mûsikî makamlarından herhangi birisiyle Kur’ân okumak câizdir, müstehap bir fiildir.
- 4- Kur’ân gibi ilahi bir güftenin tecvid disiplini çerçevesinde güzel ses ve

²⁸ Ali Osman Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr* (İstanbul: İFAV Yayınları, 1996), 125; Dr. Subhi es-Salih, *Kur’ân İlimleri*, çev. M. Said Şimşek (Konya: Hibaş Yayınları, 1986), 271.

²⁹ Sağman, *İlaveli Yeni Sağman Tecvidi* (İstanbul: Said Matbaası, 1958), 43.

³⁰ Ahmet Madazlı, *Kur’ân Okuma Âdâbı* (Kayseri: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Kayseri, 2001), 33.

mûsikî nağmeleriyle tilâvet edilmesi arzu edilen bir husustur. Kur'ân'ı mûsikî nağmeleriyle okumak onu dinlemeye sevk eden önemli bir âmil olduğu gibi insanın nefis ve kalbinde inkâr edilmez bir tesir icra eder.

- 5- Kur'ân kendine has eda ve tavrı içinde mûsikî makamlarıyla okunduğunda manası anlaşılın veya anlaşılmasın kalpleri etkiler, gönüllere sekînet verir ve gözlerden yaşlar akıtır. Kur'ân Allah kelimidir; Allâh'ı zikretmektir ve onun zikridir. Kalpler Allah'ın zikriyle tatmin olur.

Bu zikrin kalpler üzerindeki tesiriyyetinin bir şartı da onu kendine has mûsikîsiyle okumak, güzel ses ve mûsikî nağmeleriyle daha da güzelleştirmektir.³¹

Bu bağlamda görülmektedir ki Kur'ân güzel ses, makam ve tecvid kurallarına uymak suretiyle tilâvet etmek Hz. Peygamber tarafından onaylanan ve İslam Tarihi boyunca Müslümanlar tarafından önem verilen bir ilimdir. İnsanların kalbini yumuşatmak ve huşusunu arttırmak için Kur'ân'ı makamla kırâat etmek, teşvik edile gelen bir ibadettir. Bu ibadetin sevabına nail olmak isteyen Müslümanlar, Kur'ân kırâati ilminin eğitim ve öğretimine azami çabayı sarf etmektedir. Müslümanlar her gittiği yere medreseler açarak, Kur'ân eğitim, öğretim, hafızlık ve güzel okuma faaliyetlerine devam ederek, Kur'ân'ın en doğru ve en güzel şekilde hatta sanatsal doğrultuda tilâvet edilmesine de katkıda bulunmuşlardır.

2. Reisü'l-Kurrâ' Hendekli Hâfız Abdurrahman Gürses Hoca'nın Hayatı

1909 senesinde Sakarya'da doğan Abdurrahman Gürses 13-14 yaşlarında Kur'ân-ı Kerîm'i ezberlemiş ve hafız olmuştur. Babası da hafız olan Gürses, talim, tecvid, sarf, nahiv ve fıkıh eğitimi alarak Sakarya'dan İstanbul'a gelerek eğitimini bir müddet burada sürdürmüştür. Medreselerin kapanmasıyla birlikte Hendek'e geri dönen Gürses askerlik görevini ifâ etmiş ve İstanbul'a geri dönmüştür. Üsküdar Selimiye Camii'nde aşere-takrîb eğitimi görmüş ve icazetini almıştır. 22 Mayıs 1944'te Beyazıt Camiine tayin edilmiş ve 6 Haziran 1979'da emekliye ayrılıncaya kadar bu camide görev yapmıştır.³²

Abdurrahman Gürses Beyazıt Camii'nde görevine devam ederken Beyazıt Camii Kur'ân Kursu'nda Kur'ân-ı Kerîm öğreticiliği yapmış ve birçok öğrenci yetiştirmiştir. 1974 senesinde ilk defa Ankara'da açılan Kırâat İhtisas Kursunda kırâat dersleri okutmak üzere görevlendirilmiştir. 1976 senesinde İstanbul Haseki Eğitim Merkezi'nde açılan Aşere-Takrîb-Tayyibe İhtisas Kursu'na kırâat hocası olarak vazifelendirilmiştir. İstanbul Tarîki ile ilm-i kırâat³³ derslerini yaklaşık üç sene devam ettirmiştir. Gürses, beş sene Teşvikiye Camii ve otuz beş sene Beyazıt Camii'nde toplamda kırk yıl imamlık vazifesi yaptıktan sonra 1979 Haziran ayında

³¹ Fatih Çollak, "Kur'ân Tilâveti ve Mûsikî", *Kur'ân Akademi* (Erişim: 04 Mart 2023).

³² Naci Demirci, "Abdurrahman Gürses", *TDV İslam Ansiklopedisi* (03.12.2022).

³³ Bkz. Ali Celâleddin Karakılıç, *Tecvid İlimi* (Ankara: Kalkan Matbaa, 2011), 171.

imamlık vazifesinden emekli olmuştur. Kırâat dersleri vermeye devam eden Gürses yurt içi ve yurt dışında çeşitli Kur'ân yarışmalarında jüri olarak katılmıştır. 10 Ağustos 1999 senesinde evinde vefat etmiştir.³⁴ Beyazıt Camii haziresine defnedilmiştir.³⁵

Abdurrahman Gürses Hoca, talim ve kırâat açısından oldukça iyi derecede eğitim almıştır. Hocalarından talim ve tecvid ilmini arz ve semâ yoluyla alarak kendi öğrencilerine de aynı yolla eğitim öğretim vermiştir. Ayrıca okuduğu ayetlerin tefsirini yapabilecek kadar iyi derecede bilgi sahibidir. Doksan senelik ömrünün büyük bölümünü Kur'ân hizmetiyle geçiren Gürses, İstanbul ve Arap tavrı³⁶ karışımı tilavetle kendine has bir üslup oluşturmuştur. Bu anlamda ekol olmuş bir kurrâ hâfizdir.³⁷ Ahlaki ölçüleriyle de kendisinden söz ettiren Gürses örnek bir duruş sergilemiştir.³⁸

Gürses'in sesinin tınısı latif, nefesi oldukça geniştir. İki oktavı aşkın sesiyle pes ve tiz perdeler arası rahatça kullanarak bu perdeler arasında arası iniş çıkışlar yapmak suretiyle âyet sonlarındaki nağmeli kalıplarıyla dinleyicileri coştururdu. Onu dinlemek gayesiyle Beyazıt Camiine uzak mesafede olan dinleyicileri gelirlerdi. Arapça ve Kur'ân ilimlerine hâkimiyeti sebebiyle şöhreti milli sınırları aşmış mesleğinin istisna şahsiyetlerindendir.³⁹

Kur'ân-ı güzel ses ve eda ile tilâvet etmekle meşhur olan Gürses birçok öğrenci yetiştirmiştir. Sıtkı Güllü, Tayyar Altıkulaç, Ramazan Pakdil, Talip Akbal, Habib Öndeş, Mustafa Demirkan, Mehmet Sevinç, İsmail Biçer, Fatih Çollak bu alanda yetiştirdiği meşhur öğrencilerdendir.⁴⁰

3. Reisü'l-Kurrâ Abdurrahman Gürses'in Kırâat İlmindeki Yeri ve Önemi

Hz. Peygamber Kur'ân eğitimine çok önem vermiştir. Onun Kur'ân talimine verdiği önemin neticesinde birçok hafız yetişmiştir. İslam'ın ilk dönemlerinde İbn. Hacer'den nakledildiğine göre, Kur'ân'ı ezberleyen ve başkalarına öğreten sahabeyle "kurra" denilmiştir.⁴¹

İslam Tarihi boyunca Kur'ân kıraatini öğretmek için birçok ilim meclisleri kurulmuştur. Yıldırım Beyazıt'ın 1395 senesinde Bursa'ya İbnü'l-Cezerî'yi davet etmesiyle Anadolu topraklarında kırâat ilmi yaygınlaşmış ve devlet desteğiyle ilk

³⁴ Fatih Çollak, *Hendekli Hâfiz Abdurrahman Gürses Hocaefendi* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2002), 13-18.

³⁵ Ramazan Alparlan, *İstanbul Ehl-i Kur'ân ve Mevlithanları* (İstanbul: Dörtbudak Yayınları, 2013), 67.

³⁶ Esra Yılmaz, *Kur'ân-ı Kerîm Kırâatinde Müzikal Tavırlar* (Ankara: İlahiyat Yayınevi, 2022), 15-17.

³⁷ Alparlan, *İstanbul Ehl-i Kur'ân ve Mevlithanları*, 67.

³⁸ Fatih Çollak, "Reisü'l Kurra Hendekli Hâfiz Abdurrahman Gürses Hocaefendi'nin Hayatı (1909-1999)", *Kur'ân ve Kıraati Sempozyumlar Kitabı* (Adapazarı: Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2006), 11-45.

³⁹ Mehmet Ali Sarı, *Beyoğlu'nda Bir Hafız* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2016), 418-419.

⁴⁰ Abdullah Akyüz, *Osmanlı Kurrâları* (İstanbul: Rabbani Yayınevi, 2021), 493.

⁴¹ Necati Tetik, *Başlangıçtan IX. Hicri Asra Kadar Kırâat İlminin Ta'limi* (İstanbul: İşaret Yayınları, 1990), 46.

Dâru'l-Kurrâ'nın temelleri atılmıştır.⁴² Dâru'l-Kurrâ; Kur'ân okunması, ezberlenmesi ve kırâat vecihlerinin öğretilmesine yönelik her çeşit eğitimin yapıldığı Kur'ân mekteplerine denilmektedir. Aynı işlevi yapan kurumlarda Eyyûbiler "Dâru'l-Kur'ân" ismini kullanırken, Anadolu Selçukluları ve Karamanoğulları "Dâru'l-Huffâz" adını kullanılmaktaydı.⁴³

Reisü'l-Kurrâ unvanı ise 1839 senesinde Tanzimat Fermanı sonrasında kullanılmaya başlanmıştır. Kiraat ilminde icâzeti olanların reisi anlamında kullanılan bu tabirin Osmanlı Tarih Deyimleri Sözlüğünde kullanılmadığı görülmüştür.⁴⁴ 1887 tarihinde Kur'ân'ın aslına uygun biçimde korunması amacıyla İstanbul'da meşihata bağlı "meclis-i huffâz" bölümü kurulmuştur. 1891 senesinde aynı meclis "Meclis-i Teftîş-i Mesâhif-i Şerîfe" adıyla düzenlenmiştir. Bu birimin başına da kırâat ilmini İbnü'l-Cezerî'nin *Takrîbü'n-Neşr*'inin⁴⁵ muhtevası seviyesinde bilen, bu konuda icâzet sahibi olan ve İstanbul'da ikamet eden bir şeyhü'l-kurrânın atanması usulü benimsenmiştir. Bugün Türkiye'de mushafların doğru basımının sağlanmasıyla ilgili yönü Diyanet İşleri Başkanlığı Mushafları İnceleme Kurulu tarafından ve Kur'ân kırâatlerinin öğretimiyle alakalı olarak, ilgili başkanlığın uhdesinde olan Pendik Haseki Eğitim Merkezi tarafından yerine getirilmektedir.⁴⁶

Kırâat ilmi başlangıçta şifahi olarak öğretilmektedir. Bu ilmin yazıya aktarılması Hicri birinci asrın sonlarına tekabül etmektedir. Bu sebeptendir ki kırâat ilminin ilk basamağı fem-i muhsin⁴⁷ (ehil bir hocanın ağzından) bir hoca tarafından öğretilmelidir. Abdurrahman Gürses de, kırâat ilmini ehil kimselerden müşâfehe⁴⁸ (ağız ağıza, yüz yüze, karşı karşıya konuşma) yoluyla alıp öğrencilerine aktarmıştır. İstanbul Tarîki⁴⁹ Ahmed es-Sûfî Mesleğini⁵⁰ elde ederek öğrencilerine aktarması kendisine büyük sorumluluklar yüklemiştir. Gürses üstlenmiş olduğu misyonu yerine getirmeseydi genel itibarıyla Aşere ve Takrîb Tarîki⁵¹ ve özel olarak da İstanbul Tarîki Ahmed es-Sûfî Mesleği Türkiye'de bu günkü seviyede öğretilmeyecek hatta unutulacaktı.

Bu ilmin öğretilmesi için Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yapılan araştırmada Mısır Tarîki'nde Mehmet Rüştü Âşıkcutlu'yu⁵², İstanbul Tarîki'nde ise iki

⁴² Naci Demirci, *Abdurrahman Gürses'in Kırâat İlimi Eğitimindeki Yeri* (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013), 59.

⁴³ Tetik, *Başlangıçtan IX. Hicri Asra Kadar Kırâat İlminin Ta'limi*, 161.

⁴⁴ Recep Akakuş, *Tarihsel Boyutuyla Kur'ân-ı Kerîm Öğretimi ve Reisü'l Kurrâlık* (İstanbul: Kayhan Yayınları, 2008), 21.

⁴⁵ Ali Osman Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr* (İstanbul: İFAV Yayınları, 1996), 241.

⁴⁶ Recep Akakuş, "Reisülkurrâ", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/545-546.

⁴⁷ Mehmet Ali Sarı, *Kur'ân-ı Kerîm'i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları* (İstanbul: Numune Matbaacılık, 1993), 31.

⁴⁸ Sarı, *Kur'ân-ı Kerîm'i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları*, 23.

⁴⁹ Abdülhamit Birişik, *Kırâat İlimi ve Tarihi* (İstanbul: Emin Yayınları, 2004), 134-135.

⁵⁰ Akakuş, *Tarihsel Boyutuyla Kur'ân-ı Kerîm Öğretimi ve Reisü'l Kurrâlık*, 31-33.

⁵¹ Mustafa Acar, *Kırâat İlimi ve Kırâat Farklılıkları* (Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2020), 36.

⁵² Mehmet Günaydın, *Karadeniz Güneşi Reisü'l-Kurrâ Mehmet Rüştü Âşıkcutlu'nun Hayatı ve Din Eğitimi-ne Katkıları* (Kahramanmaraş: Selçuk Yayınevi, 2004), 28.

kişinin liyakat sahibi olduğu tespit edilmiştir. Birisi Yeraltı Camii İmamı Üsküdarlı Ali Efendi⁵³, diğeri de Abdurrahman Gürses'dir. Üsküdarlı Ali Efendi'nin ileri yaşta olması sebebiyle bu görev Gürses'e kalmış ve bu ekol kesintiye uğramaksızın Gürses ile devam etmiştir.⁵⁴

Resü'l-Kurrâ unvanı Abdurrahman Gürses'ten sonra Eyüp imam-hatiplerinden Mehmed Arslanlar hoca efendiye intikal etmiştir.⁵⁵

Abdurrahman Gürses'in Hizmetleri

Abdurrahman Gürses'in Kur'ân Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri:

- Beyazıt Câmii Kur'ân Kursu'ndaki Kur'ân hizmetleri
- Kırâat İlmi hizmetleri
- Hususi mekânlarda gerçekleştirdiği Kur'ân hizmetleri

Abdurrahman Gürses'in Câmi Hizmetleri:

- 1938 senesinde başlayan resmi vazife alan Gürses, bu tarihten önceki yıllarda da fahri olarak görev yaptığı düşünülmektedir. Edirnekapı Mihrimâh Sultan Câmii'nde ikinci imamlık görevine tayin edilmiştir.
- 1939 senesinde başlayan Teşvikiye Câmii imam-hatiplik görevi, 5 yıl devam etmiştir.
- 1944'te Beyazıt Camii'ne naklen atanan Gürses, 1979 senesi itibariyle emekli olmuştur.⁵⁶

4. Abdurrahman Gürses Hocanın Tilâvet Ettiği Âşr-i Şerîf'in Notasyonu

Bu bölümde alanında ekol olan Abdurrahman Gürses Hocanın Uşşak makamında icra ettiği Hac Sûresi 26-37 âyetleri arasındaki âşr-i şerif tilâveti notaya alınmıştır.⁵⁷ Notasyon, alanında uzman kişilerin kontrolünde Mus nota yazım sistemiyle duyuma dayalı olarak alınmıştır. Gürses'in uzun seneler ses kaydı aldirmaması neticesinde gençlik dönemine ait bir kayda rastlanmamaktadır. Bu nedenle notaya aldığımız ilgili ses kaydı Gürses'in yaşlılık dönemine tekabül etmektedir. Yaşlılık dönemi olmasına rağmen kırâat ve mûsikî açısından kendine has üslubuyla sanatsal bir tilâvet örneği sunmaktadır.

⁵³ Sarı, *Beyoğlu'nda Bir Hafız* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2016), 327.

⁵⁴ Demirci, *Abdurrahman Gürses'in Kırâat İlmi Eğitimindeki Yeri*, 65.

⁵⁵ Akakuş, *Tarihsel Boyutuyla Kur'ân-ı Kerîm Öğretimi ve Reisü'l Kurrâlık*, 47.

⁵⁶ Fatih Çollak, *Hendekli Hâfız Abdurrahman Gürses Hocaefendi* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2002), 36-51.

⁵⁷ Bu bir müzikal analizdir ve okuyuculara meselenin önemini göstermek amaçlı yapılmıştır.

Hac Suresi

Serbest Uşşak Çeşnisi

Okuyan: Abdurrahman Gürses

0:02 0:08 0:12 0:20

E û zü bil lâ hi min eş şey tâ nir ra cım Bis mil lâ hir rah mân nir ra him

26. Ayet 0:32 *Yerinde Râst Çeşnisi*

Ve iz bev ve' nâ li ib râ hi me me kâ nel bey ti el lâ tüş rik

0:49 0:59

bi şey ev ve tah hir bey ti ve tah hir bey ti ye

1:15

lit tâ i fi ne vel kâ i mi ne ver ruk ke is su cüd

27. Ayet 1:23 *Yerinde Râst Çeşnisi*

Ve ez zin fin nâ si bil hac ci ye' tû ke ri câ lev

ve a lâ kûl li dâ mi riy ye' ti ne

1:47

min kûl li fec cin a mik

Nevâ' da Râst Çesnisi

2:06

Ve ez zin fin nâ si bil hac ci ye' tû ke ri câ lev

ve a lâ kûl li dâ mi rin ye' ti ne min

2:33

kûl li fec cin a mî kil li yeş he dû me nâ fi a le hûm

28. Ayet 2:46

Ye' ti ne min kûl li fec cin a mî kil li yeş he dû me nâ

fi a le hûm ve yez kûr us mel lâ hi fi ey yâ mim

Nevâ' da Râst Çesnisi

ma' lû mâ tin a lâ mâ ra ze ka hûm mim

3:18 3:30

be hí me til en âm fe kû lû min hâ

3:40

ve et imul bâ i sel fe kîr

Nevâ' da Büselik 4'lü Çeşnisi

29. Ayet 3:45

Süm mel yek dū te fe se hūm vel yū fū nū zū ra

Râst Çeşnisi 4:00

hūm vel yet tav ve fū bil bey til a tik

30. Ayet 4:10

Zâ li ke ve mey yu az zim hu ru mâ til lâ hi

4:24

fe hū ve hay rul le hū in de rab bih

4:32 Gerdâniye'de Râst Çeşnisi

ve u hil let le kû mûl en â mû il lâ mâ yût lâ

a ley kûm fec te ni bur ric se min el ev sâ ni vec te ni bû kav lez zû ri

31. Ayet Gerdâniye'de Râst Çeşnisi 4:59

Hu ne fâ e lil lâ hi ğay ra mûş ri kî ne bih

5:15

ve mey yûş rik bil lâ hi fe ke en ne mâ har ra min es se mâ i

Gerdâniye'de Râst Çesnisi

fe teh ta fû hût tay ru ev teh vî bi hir rî hu
5:41

fi me kâ nin se hik

32. Ayet 5:54

Segâh'ta Segâh Çesnisi

Zâ li ke ve mey yû az zim şe â ir al lâ hi
6:10

fe in ne hâ min tek val ku lûb

33. Ayet 6:20

Le kîm fî hâ me nâ fi u i lâ e ce lim

Segâh'ta Segâh Çesnisi

mû sem men sûm me me hil lu hâ

i lel bey til â tik
6:41

32. Ayet 7:03

Zâ li ke ve mey yû az zim Şe â

7:26

ir al lâ hi fe in ne hâ min tek val ku lüb

33. Ayet 7:30 *Yerinde Basit Sûz' nak Çeşnisi*

Le kûm fi hâ me nâ fi u i lâ
e ce lim mü sem men süm me me hil
lu hâ i lel bev til a tîk

7:55

34. Ayet 8:00

Ve li kul li tûm me tin ce al nâ men se kel li yez kûr us

Segâh'ta Segâh Çeşnisi *Segâh'ta Segâh Çeşnisi*

mel lâ hi a lâ mâ ra ze ka hûm min be hî
me til en âm fe i lâ hû kûm

8:23 8:30

8:42 8:51

i lâ hûv vâ hi dun fe le hû es li mû ve beş şî ril mûh bi tîn

35. Ayet

9:10

Segâh'ta Eksik Ferâhâh Çeşnisi

36. Ayet 10:03

10:50

ku lî min hâ ve et i mul kâ ni a vel mu' ter

10:55

Segâh'ta Tam Ferâhnâk Çeşnisi

11:04

ke zâ lî ke seh har nâ hâ le kûm le al le kûm teş kü rûn

37.Ayet 11:10

Ley ye nâ lel lâ he lû hû mü hâ ve lâ di mâ u hâ

Kürdî Çeşnisi

11:27

ve lâ kiy ye nâ lî hît tek vâ min kûm

10:33 Yegâh'ta Râst Çeşnisi

ke zâ lî ke seh ha ra hâ le kûm li tû keb bir ul lâ he a lâ

11:50

11:51

11:53

mâ he dâ kûm ve beş şî ril mûh si nin Sa da kal lâ hûl a zim

11:57

12:04

12:06

Sub ha ne rab bi ke rab bil iz ze ti am mâ ye si fûn ve se lâ mun a lel

12:10

12:18

mür se lîn vel ham dü lil lâ hi rab bil â le min el fâ ti ha

5. Abdurrahman Gürses Hac Sûresi (26-37. âyetler arası) Makamsal Analizi⁵⁸

أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ , بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Abdurrahman Gürses, Hac Sûresi 26. âyete istiâze ile başlayarak “0:02-0:20” saniyeleri arasında uşşâk makâmında bir seyir örneği sunmuştur. Uşşâk makamı dinî ve coşkulu duygular uyandıran bir makamdır. Makâmın karar sesi olan düğâh (la) sesinden başlayarak çıkıcı bir yapı ile yerinde uşşâk dörtlüsü seslerini göstermiş, nevâ (re) sesinde asma kalıştan sonra karar sesi olan düğâh sesine geri inmiştir.

وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ أَنْ لَا تُشْرِكْ بِي شَيْئاً وَطَهِّرْ بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْقَائِمِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ ﴿٢٦﴾

“İbrâhim’i Beytullah’ın bulunduğu yere yerleştirdiğimizde de şöyle demiştik: “Bana hiçbir şeyi ortak koşma; tavaf edenler, kıyamda duranlar, rûkûa ve secdeye varanlar için evimi tertemiz tut.”⁵⁹

Sûrenin 26. âyetinde ise “0:32-0:49” saniyeleri arasında rast makâmının özelliklerini göstermiş ve nevâda (re) rast dörtlüsü seslerini kullanmıştır. “0:59-1:15” saniyeleri arasında ise yerinde rast beşlisi seslerini kullanarak karar sesi olan rast (sol) sesinde âyeti sonlandırmıştır.

وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالاً وَعَلَىٰ كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ ﴿٢٧﴾

“İnsanlara hac ibadetini duyur; gerek yaya olarak gerekse yorgun argın deller üzerinde uzak yollardan gelerek sana ulaşsınlar.”

27. âyette, “1:23-1:47” saniyeleri arasında rast makâmını kullanmıştır. “ye’tîne” hecesi kısmında nevâda bûselik geçki gösterirken, “min” hecesinde ise nevâda rast dörtlüsünü göstermiş ve rast makâmının güçlü sesi olan nevâda asma karar yapmıştır. Temsili okumanın kurallarına göre ref-i savt ile tilâvet eden Gürses, âyetin “2:06-2:33” ve “2:46-3:18” saniyeleri aralarında tekrar acem (fa) sesini kullanarak nevâda bûselik dörtlüsünü göstermiştir.

لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ فِي أَيَّامٍ مَّعْلُومَاتٍ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ فَاكْلُوا مِنْهَا وَأَطْعَمُوا

الْبَائِسِ الْفَقِيرِ ﴿٢٨﴾

“Böylece kendileri için faydalı olan şeyleri açık seçik görsünler ve Allah’ın onlara rızık olarak verdiği, belirlenen günlerde kesecekleri kurbanlık hayvanlar üzerine O’nun adını ansınlar. Artık onlardan hem kendiniz yiyin hem sıkıntı içindeki yoksulları doyurun.”

28. âyetin “3:30-3:40” saniyeleri arasında “ve edimul bâ” hecesinden başlayarak inici bir yapı göstermiş ve bu yapı içerisinde nim hisâr sesini (mi bemol) kullanarak segâhta segâh çeşni yapmış ve çargâh (do) sesinde asma kalış yapmıştır.

⁵⁸ Abdurrahman Gürses, *Hac Suresi 26-37* <https://youtu.be/YD2pdta1lgY>

⁵⁹ Bu bölümdeki tüm mealler <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Hac-suresi/2620/25-37-ayet-tefsiri> adresinden alınmıştır. Er. tar: 26.03.2023.

ثُمَّ لِيَقْضُوا تَقْتَهُمْ وَيُوفُوا نُذُورَهُمْ وَلِيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ ﴿٢٩﴾

“Sonra kalan hac fiillerini tamamlayıp temizlensinler, adaklarını yerine getirsinler ve o kadîm evi (Kâbe) tavaf etsinler.”

Abdurrahman Gürses sûrenin 29. âyetinin “3:45-4:00” saniyeleri arasında, Nevâ'da Bûselik dörtlüsünü göstererek icrasına başlamış ve Rast makâmının seslerini kullanarak inici bir yapı ile karar sesi olan Rast sesinde âyeti sonlandırmıştır.

ذَلِكَ وَمَنْ يُعْظَمِ حُرْمَاتِ اللَّهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَأَجَلْتُ لَكُمْ الْأَنْعَامَ إِلَّا مَا بَنَى عَلَيْكُمْ فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ ﴿٣٠﴾ خَفَاءَ لِلَّهِ غَيْرٌ مُشْرِكِينَ بِهِ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَكَأَنَّمَا حَرَّمَ مِنَ السَّمَاءِ فَتَخَطَّفَهُ الطَّيْرُ أَوْ تَهْوَى بِهِ الرِّيحُ فِي مَكَانٍ سَحِيقٍ ﴿٣١﴾

“Yapılması gereken işte budur. Kim Allah'ın koyduğu yasaklara saygı gösterirse bu, rabbi katında kendisi için çok hayırlı olur. Size vahiy ile (haramlığı) bildirilenlerin dışındaki hayvanları yemeniz helâl kılınmıştır. Öyleyse pislikten yani putlardan uzak durun ve asılsız sözden de kaçın. Bunları, Allah'ın birliğine -şirke sapmadan- iman etmiş olarak yapın. Allah'a ortak koşan kişi, gökten düşüp parçalanan ve kuşların kapıştığı yahut rüzgârın ücra bir yere sürüklediği nesnelere farksızdır.”

30 ve 31. âyetlerde ise “4:10- 4:24”, “4:32-4:59” ve “5:15-5:41” saniyeleri arasında ref-i savt ile okuyarak genel yapı olarak gerdâniyede rast çeşni örnekleri gösterilmiştir.

ذَلِكَ وَمَنْ يُعْظَمِ شَعَائِرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ ﴿٣٢﴾ لَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ مَحِلُّهَا إِلَىٰ الْبَيْتِ الْعَتِيقِ ﴿٣٣﴾ وَلِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا لِّيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ فَالْهَيْكُمُ إِلَهُ وَاجِدْ قَلَهُ اسْتَلْمُوا وَبَسِّرِ الْمُخْتَبِينَ ﴿٣٤﴾

“Evet, bu böyledir. Kim Allah'a ait nişânelere saygılı davranırsa, bu kalplerin takvâli olmasındandır. Onlarda sizin için belirli süreye kadar yararlar da vardır. Nihayet varacakları yer o kadîm evdir. Biz her ümmete kurban kesmeyi meşrû kıldık ki kendilerine rızık olarak verdiği kurbanlık hayvanlar üzerine Allah'ın adını ansınlar. Sonuç itibariyle hepinizin mâbudu tek bir tanrıdır. Şu halde yalnız O'na teslimiyet gösterin. Sen de Allah'ın buyruklarına içtenlikle teslimiyet gösteren kimseleri müjdele!”

Gürses'in tilâvetinde, “5:54- 6:10” gerdâniyede rast çeşni gözlenirken “şeâir Allâhî” kelimesinde segâh gösterilmiştir. “6:36” saniyesinden itibaren manayla uyumlu olarak hafd-ı savt ile okuduğu görülmektedir. Sûrenin “7:30-7:55” saniyeleri arasında acem, nim hisâr ve uşşâk sesleri kullanılarak yerinde basit sûzinak çeşni yapılmış ve “7:55” saniyede rast sesinde karar vermiştir. 24. âyeti okurken “8:00-8:23” saniyeleri arasında segâhta tam ve eksik ferahnâk örnekleri göstererek, “8:23” saniyede segâh sesinde asma kalış yapmıştır.

الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَّتْ قُلُوبُهُمْ وَالصَّابِرِينَ عَلَىٰ مَا أَصَابَهُمُ وَالْمُقِيمِي الصَّلَاةِ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿٣٥﴾

“Onlar öyle kimselerdir ki, Allah anıldığında kalpleri titrer, başlarına gelen musibetlere sabrederler, namazlarını özenle kılarlar ve kendilerine verdiğimiz rızıklardan Allah yolunda harcarlar.”

Gürses âyetin manasıyla ilişkili olarak sûrenin 35. âyetinde genel özellik olarak gerdâniyede rast seslerini vurgulamıştır. “9:10” saniyesinde muhayyer (la)

sesinde asma kalış yapmış ardından “9:25” saniyesinden itibaren gerdâniye sesini vurgulamış “mâ esâbehüm” hecesiyle başlayarak segâhta eksik ferâhnâk çeşni yaparak âyeti rast makâmının karar (sol) sesinde bitirmiştir.

وَالْبَدْنَ جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ فَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا صَوَافَّ فَإِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا فَكَلُوا مِنْهَا وَأَطِعُوا الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّ كَذَلِكَ سَخَّرْنَاهَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٣٦﴾

“Biz o büyükbaş hayvanları da Allah’ın size nişânelerinden kıldık; sizin için onlarda nice yararlar vardır. Onlar (kesim için) sıraya dizildiklerinde üzerlerine Allah’ın adını anın, cansız halde yere serildiklerinde ise onlardan hem kendiniz yiyin hem de ihtiyacını gizleyen ve gizlemeyen yoksulları doyurun. İşte onları şükredesiniz diye sizin istifadenize verdik.”

Abdurrahman Gürses, sûrenin 36. âyetinde genel özellik olarak, gerdâniyede Rast seslerini vurgulamıştır. “10:55-11:04” saniyeleri arasında “kezâlîke seharnâ” hecesinden başlayarak “teşkurûn” hecesine kadar kullanılan sesler ile segâhta tam ferâhnâk çeşni gösterilip, segâh sesinde âyeti sonlandırmıştır.

لَنْ يَبَالَ اللَّهُ لِحُومِهَا وَلَا يَمَآؤَهَا وَلَكِنْ يَبَالُهُ النَّفْوَى مِنْكُمْ كَذَلِكَ سَخَّرَهَا لَكُمْ لِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَى مَا هَدَيْكُمْ وَبَشِّرِ الْمُحْسِنِينَ ﴿٣٧﴾

“Onların ne etleri Allah’a ulaşır ne de kanları; O’na ulaşacak olan sadece sizin takvânızdır. İşte Allah onları sizin istifadenize verdi ki size doğru yolu göstermesinden ötürü O’nu tâzimle anasınız. İyilik yolunu tutanları müjdele!”

37. âyetin anlamıyla bağlantılı olarak hafd-ı savt ile okumaktadır. “11:10-11:27” saniyeleri arasında nevâ sesinden inici bir yapı ile “velâ dimâuhâ” hecesi ile acem aşirân sesi ve ardından gelen “ ve lâkin” hecesinden sonra kürdî sesi ile vurgulanmıştır. Ardından “tekvâ” hecesinde segâh sesi alınarak rast sesine inilmiş ve rast makâmı ile karar verilmiştir. “11:33- 12:18” saniyeleri arasında yegâhta rast çeşni yapılmış ve tilâvet yegâh (re) sesinde sonlandırılmıştır.

Sonuç

Kur’ân-ı Kerîm içerisinde birçok ilim barındırmaktadır. Bunlardan biri de kırâat ve tilâvet ilmidir. Bu ilim Hz. Peygamberden günümüze kadar Müslümanlar tarafından önemsenmiş bu amaçla eğitim öğretim faaliyetleri sürdürülmüştür. İslam tarihi boyunca da Kur’ân’ı güzel okuma adeta bir sanat haline getirilmiştir. Tabii ki bu gayretin ilmi dayanağı Hz. Peygamber’in Kur’ân’ı güzel ses ile tilâvet edenler için söylediği övgü dolu hadisleri olmaktadır. Zamanla İslam âlimlerinin de teşvikiyle bu ilim daha da derinlik kazanmıştır.

Makalemizde Gürses’in farklı bir yönü ele alınmakta uşşak makamında tilâvet ettiği Hac Sûresi 26-37 âyetler arası ses kaydı incelenerek notaya alınmıştır. Notasyon analiz edilerek makam geçkileri sunulmaktadır.

Abdurrahman Gürses’in 12 dakikalık ses kaydında Asım kırâati Hafs rivayeti tilâvet etmektedir. Gürses, tahkik ve tedvir seyriyle okuyarak harfleri, gunne mesafelerini, med oranlarını gerektiği gibi uygulamaktadır. Hafd-ı savt ve ref-i savt uygulaması, vurguları kelimelerin başlarında yapması kırâate olan hâkimiyetini göstermektedir. Abdurrahman Gürses’in tecvid kurallarını öncelediği, mûsikîyi ise

uygun yerlerde geçkiler şeklinde icra ettiği gözlemlenmektedir. Karar, meyan, asma kalış gibi klasik Türk müziği geleneksel seyri devamlılık içerisinde bir kompozisyon oluşturmuş ve usûlüne uygun olarak da bitmiştir. İlaveten aşr-ı şerif içerisinde bir tutarsızlık görülmemekte ve müzikal devamlılık sürdürülmektedir.

Abdurrahman Gürses Hoca Kur'ân ilimleri denince ilk akla gelen birkaç isimdendir. Kendi dönemine damgasını vurmuş, kırâat ilmini okumuş ve birçok öğrenci okutmuş, lâhûti sesiyle icra ettiği Kur'ân tilâvetleriyle ekol olmuş bir kırâat âlimidir. Reisül-kurrâlık makamına yükselmiş ve o dönemde kırâat ilmine çeşitli hizmetler ile katkıda bulunmuştur. Günümüzde hala öğrencileri tarafında bu ilim devam etmekte ve Gürses'in unutulmayan izleri sürmektedir.

Funding / Finansman: This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: The author declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Abdi'l-Latif'z-Zebidi, Zeynü'd-din Ahmed b. Ahmed b. *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sahih Tercemesi ve Şerhi*. Çeviren Kâmil Miras. Cilt 11. Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1978.
- Acar, Mustafa. *Kırâat İlmi ve Kırâat Farklılıkları*. Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2020.
- Akakuş, Recep. "Reisülkurrâ". *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2007: 545-546.
- Akakuş, Recep. *Tarihsel Boyutuyla Kur'an-ı Kerim Öğretimi ve Reisül Kurrâlık*. İstanbul: Kariyer Yayınları, 2008.
- Akyüz, Abdullah. *Osmanlı Kurrâları*. İstanbul: Rabbani Yayınevi, 2021.
- Alparslan, Ramazan. *İstanbul Ehl-i Kur'an ve Mevlithanları ve Bu Nesli Yetiştirenler*. İstanbul: Acar Basım ve Cilt San, 2014.
- Ayar, Kenan. «Hz. Ömer'in Basra Valisi Ebû Mûsâ El-Eş'arî ile İlişkileri » *Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu 2*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlük Matbaası, 2018.
- Başıyigit, Nurettin. *Tilâvette Tertil ve Temsil Güzel Kur'ân Okuma Usulü*. Bursa: Emin Yayınları, 2013.
- Birişik, Abdülhamit. *Kıraat İlmi ve Tarihi*. İstanbul: Emin Yayınları, 2004.
- Çağıl, Necdet. "Kur'ân Kırâatında Mûsikî: Ses Uyumu, Ezgilendirme/Teğannî ve Kırâatlerde Fonoloji/Ses-Anlam İlişkisi". *İstanbul Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 2012: 285.
- Çelebi, Münif. *Kur'ân Dili Alfabeti ve Okuma Kâideleri*. Ankara: Yeni Matbaa, 1952.
- Çetin, Abdurrahman. "Lahn". *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2003.
- Çimen, Abdullah Emin. «Kur'ân'da Ritmik Yapı: Fasıla ve Uslup Açısından Bir Deneme.» *Dini Araştırmalar Dergisi* 27, 2007: 57.
- Çollak, Fatih. "Kur'ân Tilâveti ve Mûsikî". *Kur'an Akademisi*. tarih yok. <https://www.kuranakademi.com/makaleler.asp> (01 01, 2022 tarihinde erişilmiştir).
- Çollak, Fatih. "Reisül Kurrâ Hendekli Hâfız Abdurrahman Gürses Hocaefendi'nin Hayatı (1909-1999)". *Kur'an ve Kıraati Sempozyumlar Kitabı* içinde, 11-45. Adapazarı: Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2006.
- Çollak, Fatih. *Reisül-Kurra Hendekli Hafız Abdurrahman Gürses Hocaefendi*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2002.
- Danişmend, İsmail Hâmi. *Garp İlminin Kur'ân-ı Kerîm Hayranlığı*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1978.
- Demirci, Naci. "Abdurrahman Gürses". *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2020: 493-494.
- Demirci, Naci. *Abdurrahman Gürses'in Kırâat İlmi Eğitimiindeki Yeri*. Rize: Recep Tayyip Er-

- doğan Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed İbn İsmail. *Sahih-i Buhârî ve Tercemesi*. Çeviren Mehmed Sofuoğlu. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1989.
- El-Cezerî, Muhammed b. Muhammed. *Rîsâle-î Cezerî ve Tercemesi*. Çeviren Hüseyin Harputoğlu. İstanbul: Metinler Matbaacılık, 1983.
- el-Kazvîni, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce. *Sünen-i İbni Mâce Tercemesi ve Şerhi*. Çeviren Haydar Hatipoğlu. İstanbul: Kahraman, 1983.
- es-Sicistânî, Ebû Dâvûd Süleyman b. Eş'as. *Sünen-i Ebû Dâvud Terceme ve Şerhi*. Çeviren İ. Lütfi Çakan. İstanbul: Şamil Yayınevi, 1988.
- Günaydın, Mehmet. *Karadeniz Güneşi Reîsü'l-Kurrâ Mehmet Rüştü Aşıkcutlu'nun Hayatı ve Din Eğitime Katkıları*. Kahramanmaraş: Selçuk Yayınevi, 2004.
- Hamidullah, Muhammed. *Aziz Kur'an*. Çeviren Abdülaziz Hatip-Mahmut Kanık. İstanbul: Beyan Yayınları, 2000.
- Karakılıç, Ali Celaledin. *Tecvid İlmî Kur'ân-ı Kerim Okuma Kâideleri*. Ankara: Kalkan Matbaa, 2011.
- Kur'an Yolu Tefsiri*. 2003. <https://kuran.diyaret.gov.tr/Tefsir> (Ocak 02, 2023 tarihinde erişilmiştir).
- Kutup, Seyyid. *Kur'ân'da Edebî Tasvir*. Çeviren Kamil M. Çetiner. İstanbul: Arslan Yayınları, 1997.
- Madazlı, Ahmet. *Kur'an Okuma Âdâbı*. Kayseri: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.
- Madazlı, Ahmet. *Tecvid İlmî*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1994.
- Müslim, İbn Sa'd Ebu Muhammed Abdullah b. *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*. Çeviren Ali Muhammed Ömer. Kahire, 2001.
- Nefes, Hayrunnisa. *Kur'ân Tilâvetinde Temsili Okuma*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Okçu, Abdülmecit. "Kur'ân'ın Lafız-Mana ve Kıraat Yönünden İ'câzı/Eşsizliği". *EKEV Akademi Dergisi*, 2001: 4.
- Okiç, Tayyib. *Kur'an-ı Kerim Üslub ve Kıraatı*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1963.
- Sağman, Ali Rıza. *İlaveli Yeni Sağman Tecvidi*. İstanbul: Said Matbaası, 1958.
- Sarı, Mehmet Ali. *Beyoğlu'nda Bir Hafız*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2016.
- Sarı, Mehmet Ali.. *Kur'ân Tilâvetinde Türk Tavrı ve Merhum Temsilcileri*. İstanbul: Mihrabad Yayınları, 2021.
- Sarı, Mehmet Ali.. *Kur'ân-ı Kerîm'i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları*. İstanbul: Numune Matbaacılık, 1993.
- Tetik, Necati. *Başlangıçtan İtibaren IX. Hicri Asra Kadar Kıraat İlminin Ta'limi*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1990.
- Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. İstanbul: Nebioğlu Basımevi, 1960.
- Yılmaz, Esra. *Kur'ân-ı Kerîm Kıraatında Müzikal Tavırlar*. Ankara: İlâhiyat Yayınları, 2022.
- Yüksel, Ali Osman. *İbn Cezeri ve Tayyibetü'n-Neşr*. İstanbul: İFAV Yayınları, 1996.